

РАЗВИТИЕ УСТНЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ ЭПОСА «МАНАС»

Абдиева К.А.

Преподаватель, КГУ имени Арабаева

Аннотация. В статье представлены эффективные методы преподавания эпоса «Манас» посредством инновационных технологий. Сочетая богатый материал древнего эпоса с преимуществами современных технологий обучения, наиболее эффективные методы обучения в настоящее время называются интерактивными технологиями. Он показал, как эффективно использовать интерактивные технологии на разных этапах урока литературы на примере конкретных уроков по эпосу. Являясь одной из инновационных технологий обучения, проектная работа также обобщает процесс преподавания эпоса «Манас» и дает хорошие результаты как метод закрепления полученных знаний и умений обучающегося. Показано, что умение использовать литературные знания по эпосу и коммуникативные навыки как сотрудничество с другими людьми, формируется на проектной работе.

Ключевые слова: эпос «Манас», инновационные технологии, интерактивные методы, устная речь, общение, сотрудничество, проектная работа, практические навыки, результативность.

“МАНАС” ЭПОСУН ОКУТУУ ПРОЦЕССИНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУ МЕНЕН ОКУУЧУЛАРДЫН ООЗЕКИ КЕБИН ӨСТҮРҮҮ

Абдиева К.А.

Окутуучу, И.Арабаев атындагы КМУ

Аннотация. Статъяда инновациялык технологиялар аркылуу “Манас” эпосун окутуунун натыйжалуу ыкмалары берилген. Байыркы эпостун бай материалын азыркы окутуу технологияларынын артыкчылыктары менен айкалыштырып окутуунун натыйжалуу ыкмалары учурда интерактивдүү технологиялар деп адилет белгиленген. Интерактивдүү технологиялар түрлөрүн адабият сабагынын ар кандай этаптарында кандайча натыйжалуу колдонуу керектигин эпос боюнча конкреттүү сабактардын мисалында көрсөткөн. Окутуунун инновациялык

технологияларынын бири катары проектилик ишти да “Манас” эпосун окутуу процессин жыйынтыктап, окуучунун алган билимин, билгичтиктерин бышыктоонун ыкмасы катары жакшы натыйжаларды бере тургандыгын ачып берген. Баланын эпос боюнча топтогон адабий билимин турмушта колдоно билүү, практикада пайдалануу жана башка инсандар менен кызматташуу сыяктуу заманбап көндүмдөрүн калыптандыра тургандыгы көрсөтүлгөн.

Ачкыч сөздөр: “Манас” эпосу, инновациялык технологиялар, интерактивдүү ыкмалар, оозеки кеп, пикирлешүү, кызматташуу, проектилик иш, практикалык көндүмдөр, натыйжалуу.

DEVELOPING STUDENTS' ORAL KNOWLEDGE THROUGH THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING THE EPIC OF "MANAS"

Abdieva KA

teacher, KSU named after Arabyev

Annotation. *The article presents effective methods of teaching the epic "Manas" through innovative technologies. Combining the rich material of the ancient epic with the advantages of modern teaching technologies, the most effective teaching methods are currently called interactive technologies. He showed how to effectively use interactive technologies at different stages of the literature lesson on the example of specific lessons on the epic. As one of the innovative technologies of education, projective work also summarizes the teaching process of the "Manas" epic and revealed that it gives good results as a method of strengthening the acquired knowledge and skills of the student. It has been shown that the ability to use the literary knowledge accumulated on the epos of the child in life, as well as using it in practice, will form modern skills such as cooperation with other people.*

Keywords: "Manas" epic, innovative technologies, interactive methods, oral speech, communication, cooperation, project work, practical skills, effective.

Азыркы учурда инновациялык технологиялар аркылуу окутуу билим берүүнүн сапатын жана натыйжалуулугун жогорку деңгээлге чыгарууга жана замандын талабына ылайык ишбилги инсанды тарбиялоого багытталган. Инновациялык технологиялар катары - маалыматтык технологиялар, изилдөөчү – чыгармачыл ишмердүүлүк жана маектешип – интерактивдик окутуу багыттарын белгилешет. Аталган технологиялар окутуу – тарбиялоо процессинин максат – милдеттерине ылайык сабактын ар түрдүү формаларында жана этаптарында колдонулат. Айрыкча, “Манас” эпосунун көлөмүн жана эпикалык сюжеттик – образдык түзүлүшүн эске алуу менен, окутуунун оң натыйжаларына жетишүү үчүн окуу маалыматтарын кыскартылган, эң негизги жана маңыздуу учурларын окуучунун жан дүйнөсүнө жеткирүү талап кылынат. Компьютердик технологиялардын окутуу программаларын пайдалануу жана моделдештирүүнү, мультимедианы колдонуу, тесттик программаларды түзүү бир гана мугалимдин колунан келе бербейт, ошондуктан улутубуздун маданият очогун жандырган, улуттук дүйнө таанымдын негизи болгон эпосту окутууга азыркы технологиялардын жетишкендиктерин кызматка коё билүү коомчулуктун да көңүл ордосунда болушу зарыл. Учурда практикада болгон бардык техникалык ресурстарды сабакты кызыктуу, жеткиликтүү жана натыйжалуу деңгээлде өтүүгө багыттап жатабыз. Ошону менен бирге адабиятты окутуунун негизги максаттарынын бири окурмандык ишмердүүлүгүн өнүктүрүүчү, өз алдынча окуп интеллектуалдык – чыгармачыл дараметин ойготууга түрткү берген изилдөө технологияларын (окуу темалары боюнча реферат, доклад, билдирүү даярдап, аудиторияга чыгып оозеки айтып берүү, диспуттун ар кандай формаларын уюштуруу) да колдонобуз. Окутуу технологияларынын бул түрлөрү негизинен окуучунун эпоско болгон кызыгуусуна себепкер болгон киришүү сабагында же эпостун идеялык сюжетин жакшы түшүнгөн жалпылоо сабактарында колдонулса, чыгарманы чогуу окуп -талдап, ой жүгүртүп изденип башкалар менен кызматташкан текст менен иш жүргүзүүнүн негизги жүктөмүн интерактивдүү технологиялар аткарат деп айткыбыз келет. Байыркы эпостун бай материалын салттуу ыкмаларды азыркы окутуу технологияларынын артыкчылыктары менен айкалыштырып окутуунун натыйжалуу багыты учурда интерактивдүү технологиялар

деп таанылганы да окутуу процессинин реалдуу жыйынтыктарынан келип чыкканы талашсыз

Эң негизгиси интерактивдүү окутуу менен окуучулардын өз ара пикирлешип кызматташуу, мамиле түзүү менен оозеки, жазуу кебин өнүктүрүү маселеси да чечиле тургандыгы ачык, даана көрүнөт. Азыркы учурдагы кыргыз адабиятын окутуунун методикасы илиминде бул ыкмалардын тутуму кеңири изилденип, алдыңкы мугалимдер тарабынан жигердүү колдонулуп келе жатат. **[1,2,3,4)** Интерактивдүү окутуу азыркы учурдун окутуу процессинин мезгил талабына ылайык келген усулдарынын негизги багыты катары бааланууда. *“Демек, интерактивдүү усул эмес, интерактивдүү усулдар деп алганыбыз туура. Окутуудагы интерактивдүүлүк өз ичине ар кандай дидактикалык интерактивдүү оюндарды, өз демилгелүү, аракетчил инсанды калыптандырууга багытталган ич ара гумандуу мамилени да камтыйт”***[5,5]**

Интерактивдүү технологияларынын түрлөрүн адабият сабагында колдоно билүү – мугалимдин чыгармачылыгына жараша болот. Ошону менен бирге алардын ичинен мугалимдер практикасында баланын таанып – билүүсүн мотивациялай турган акыл чабуулу, адабий чыгарманын идеясындагы ар кандай проблемалар боюнча пикир алышууга шарт түзгөн *дебат*, чыгарманын сюжетиндеги же каармандарындагы окшоштуктар\ айырмачылыктарды аныктоодогу *Венндин чынжырчасын* түзүү, чыгарманын өзөгүндөгү негизги ойду *рангалоо* (маанилүүлүгү боюнча иреттеп жазуу) жана классификациялоо, жалпылоо менен (*синквейн, кластер*) түзүү кеңири орун алганын белгилей кетүү керек. Интерактивдүү технологиялардын айрым ыкмаларынын колдонулушун “Семетей” эпосунан алынган кеп өстүрүү сабагынын мисалында карап көрсөк.

Мисалы: «*Чыңкожо менен Толтойдун , чатагы, Айчүрөктүн учушу*» деген темадагы сабакта окуучулар темага тиешелүү сөздөр жана сөз айкаштары менен иштешкенден кийин жаңы тема негизделип, төмөнкүдөй *изденүүчү, ойлондуруучу* суроолор берилет:

1. «Семетей» эпосу «Манас эпосунан кандай өзгөчөлүктөрү менен айырмаланып турат? («Семетей» эпосу «Манас эпосунан чагылдырган доору жана образдар системасы боюнча айырмаланып турат)

2. Эки эпосто чагылдырылган доорлор бири-биринен кандайча өзгөчөлөнөт? («Манаста» тапсыз коом, уруу түзүлүшүнүн согуштук уруу союздарынын учуру баяндалат. «Семетей» эпосунда патриархалдык- феодалдык түзүлүш күч алган учур чагылдырылат).

3.«Семетей» эпосунда эмне үчүн сырткы душмандарга караганда ички душмандар көбүрөөк коркунуч туудурат? (*Анткени урууларды башкарган феодалдар мамлекеттин бүтүндүгү жөнүндө эмес, жеке бийлиги жана өз кызыкчылыгы тууралуу көбүрөөк кам көрүп калышат*)

Жаңы темага киришүүдө «Манастын уулу Семетей» драмасынан же манасчынын айтуусунда эпостон үзүндү уктурулат да төмөнкүдөй суроо берилет.

«Өзөктөн чыккан өрт жаман,

Өздөн чыккан жат жаман» аттуу макалдын маанисин кандайча чечмелеп бересиңер?

«Чыңкожо менен Толтойдун чатагы» үзүндүсүн окуучулар жогоруда

көрсөтүлөн

активдүү окуу усулу менен өз алдынча окуп чыгышат. Бул үзүндү – тексттин материалынын негизинде *түгөйлөшкөн ой калчоо* усулу ишке киргизилет. Окуучулар эки – экиден болушуп текстке карата тапшырмаларды аткаргандан кийин, төмөнкү суроолордун негизинде өз ара ой бөлүшүү, баарлашуу жүргүзүлөт:

1.Эмне үчүн Чыңкожо «Куланын ала качпаса,

Куржунда булун чачпаса» да Семетейге каршы чыгып, чатак чыгарат?

2.Чыңкожо менен Толтойдун достошуп, Семетейге каршы биригүүсүнө эмне түрткү болду деп ойлойсунар?

3.Ата- энеси бел куда болгон Айчүрөктү Семетей эмес, баатырдын колуктусу ак куу болуп кубулуп өзү издеп келгени сага жагабы?

4. Аккуу болуп айланып учкан Айчүрөк көптөгөн баатырлардын ичинен Чачыкейдей каардуу аялы бар болсо да эмне үчүн Семетейди жактырат? 5. Ала көөдөн, акылсыз болсо да жеңилген Чыңкожону Семетей тууганым деп өлтүрбөй койсо болот беле? Грек мифологиясынын каарманы Одиссейдин ага таандык тактыны, байлыкты, сүйгөн жарын тартып алууга аракеттенген арамза туугандары менен болгон күрөшүн эстегиле. Семетейдин ички душмандарга каршы аракетин ошол көрүнүш менен салыштырууга болобу?

7. Орус фольклорунун сюжети менен Айчүрөктөй ак куу, бака, элик ж.б. жаныбарлардын кебин кийген сулуу кыздардын образын эске түшүргүлө жана аларды бири- бири менен салыштыргыла.

Бул эпизоддун сюжеттик линиясынын өнүгүшүн бышыктоо максатында *чаташкан логикалык чынжырлар* ыкмасы колдонулат.

Семетей Чыңкожону кара ташка чаап өлтүрөт (12)

Күлчоро менен Чыңкожонун кармашы. (11)

Толтойдун чалгынга чыгып жарадар болушу (10)

Семетейдин кол топтоп, Чыңкожо менен Толтойго каршы аттанышы (9)

Акун хандын курчоодо калышы, Айчүрөктүн ак куу болуп учушу (5).

Айчүрөктүн Семетейди жактырып, Таластагы Чачыкейдин ордосуна конушу (6).

Семетей менен Айчүрөктүн Үргөңтүн боюнда жолугушуусу (8)

Чыңкожо менен жедигердин каны Толтойдун достошуусу (3)

Чыңкожонун Семетейге каршы чыгып, бийлик талашуусу (2)

Манастын аталаш тууганы Шыгайдын уулу – Чыңкожо (1)

Чыңкожо менен Толтойдун зордугу (4)

Семетейдин аң уулоого чыгышы, Айчүрөктүн Акшумкарды алып качышы (7)

Андан ары «Айчүрөк» операсынан башкы каармандардын арияларынан уктурулат. (*«Айчүрөк» - төрт бөлүмдөн, алты сүрөттөн турган улуттук тунгуч опера. Либереттосун Ж.Бөкөнбаев, К.Маликов, Ж.Турусбеков, музыкасын В.Власов, А.Малдыбаев, В.Фере жазган. Опера 1939- жылы 12- апрелде Кыргыз мамлекеттик музыка театрында коюлган. «Айчүрөк» операсы жаралгандан тартып кыргыз улуттук искусствосунун классикасына айланган.*) Бул операны угуу менен окуучуларда ассоциациялоо, музыканын жана ырдагы сөздүн таасири аркылуу элестетүү жөндөмү активдешип, эмоциялуу кабыл алуу менен ой жүгүртүүсү өнүгөт.

Опера тууралуу түшүнүк берүү менен Айчүрөктүн образынын өзгөчөлүгүнө токтолуп өтүү зарыл. Анткени Айчүрөктүн образында кадимки турмуш шарттары менен кыялдан бүткөн сапаттар жуурулушуп кеткен. Айчүрөктө ашкан сулуулук, сыйкырчылык, аялдык назиктик басымдуулук кылат. Кыйын учурларда ал өзгөчө жөндөмүн (*перинин кызы*) пайдаланып, кадимки ак кууга, ак балыкка, торгойго айланып кубулат. Мугалим төмөнкү саптарды көркөм окуйт:

*«Кукулуктап жорголойт,
Куудан бөлөк үнү бар.
Күйругу менен кум сабайт,
Канаты менен жер сабайт,
Толкуп жүнү бөлүнөт,
Кукулуктап унчукса,
Жез комуз үнү көрүнөт»*

Айчүрөктүн ушундай кубулушу, ок түшүргүч касиети, аярлыгы менен бирге кыргыз баатырларынын түйшүктүү жашоосуна жаралган сүйгөн жар, камкор эне болуп кала берт.

Айчүрөктүн мындай өзгөчө сапаттарын терең түшүнүү үчүн окуучулар кадимки ак кууга, ак балыкка, торгойго айланып кубулганын *имитация* ыкмасы аркылуу (*тууроо, окшоштуруу*) аркылуу берүүгө аракет жасап көрүшөт.

4) Окуучулар төрт топко бөлүнүшүп, берилген темалар боюнча ой бөлүшүп талкуулашат. Ар бир топ (1-Чыңкожого, 2- топ –Толтойго, 3- топ- Күлчорого, 4- топ – Айчүрөккө) кластер түзүшөт жана презентация жасашат.

Окуучулар «Чыңкожо менен Толтойдун чатагы» бөлүмүндө чагылдырылган көрүнүштөрдүн негизги идеясы эмнеде деп ойлойсуң? деген суроого **рангалуу менен** жазуу же

айтып берүү менен сабакты жыйынтыкташат. Эпостун бул үзүндүсүндө козголгон негизги маселелерди баалуулуктарына жараша жазып чыгышат жана окуп беришет.

1. Чыныгы сүйүү үчүн, өз бактысы үчүн күрөшүү
2. Элдин биримдигине, ынтымагына коркунуч туудурган ички душмандарга каршы туруу
3. Адамдагы патриотизмди, достукту, чыныгы сезимдерди даңазалоо
4. Өзүмчүл, куу, мансапкор адамдардын турмуштук позициясын айыптоо

Үй тапшырма катары берилген сөздүктү жана өзүңөр билген сөз берметтерин пайдаланып, «Чыңкожо менен Толтойдун чатагы» бөлүмүнүн идеяларын чагылдырган *Венндин шакекчесин* түзүү тапшырмасы берилет («*Семетей менен Чыңкожо*», «*Айчүрөктүн менен Чачыкей*»).

Бир сабактын эмес, эпос боюнча ар кандай мазмундагы сабактардын мисалында [6] топтордогу өз ара аракеттенүүгө, оозеки пикир алышууга жигердүү өбөлгө түзө турган ыкмаларды колдонуу менен эпостун 2 -бөлүмүндөгү идеялык мазмуну менен удаалаш образдарынын да өзгөчөлүгүн ар тараптуу ачып берсе боло тургандыгын көрүүгө болот. Сабакта салттуу ыкмалар менен катар эле (*мугалим менен суроо - жооптор, сөз жана сөз айкаштары менен иштөө, архаизм сөздөрдү түшүндүрүү*) окуучулардын өз ара пикир алышуусун өнүктүрүүчү бир нече интерактивдүү ыкмалар: **ойлондуруучу суроолор, түгөйлөшкөн (топтогу) ой калчоо усулу, чаташкан логикалык чынжырлар, имитация ыкмасы аркылуу (тууроо, окшоштуруу) , рангалоо менен жазуу же айтып берүү, жалпылоочу кластер, синквейн түзүү, презентация жасоо** колдонулду. Айрыкча, **түгөйлөшкөн (тайпадагы) ой калчоо усулу** көптөгөн методистердин ою боюнча окуучуларга чоң жардам берет, анткени бөтөн тилдүү балдар гана эмес, эне тилинде окуган бала дагы өз ойлорун бүт класс алдында айтуудан кыйналышат же тартынышат. Жанындагы курбусу менен ой бөлүшкөндөн кийин мындай окуучулардын өзүнүн кептик көндүмүнө болгон ишеними бекемделет. Андан ары тайпа менен сүйлөшүү аларга жеңилерээк болот.

Демек, “Манас” эпосун окутууда интерактивдүү технологияларды колдонуу менен окуучунун эпикалык чыгарманы кабыл алуусун, талдап түшүнүүсүн гана тереңдетпестен, анын ой жүгүртүүсүн ар тараптуу өнүктүрүп, өз ойлорун оозеки, эркин айтып берүү көндүмдөрүнө машыктыруу менен бирге инсандык сапаттарын (*башкалар менен кызматташуу, алардын позициясын угуп түшүнүү, талдоо, кабыл алуу менен ийгиликтүү иштей алуу*) да жаңы сапаттык деңгээлге чыгара алабыз деген ойдобуз.

Адабиятты окутуу процессинде заманбап ыкма катары окуучулардын алган билимин, билгичтиктерин тереңдетип бышыктай турган, анын ой жүгүртүүсүн кеңейтип башка илимдер менен, турмуш менен байланыштыра турган көндүмдөргө айландыруучу **долбоор ыкмасын** жигердүү колдонуп жатышат. “Долбоордук окутуу- практикалык же теориялык маанилүү маселелерди чечүүдө колдонулуучу, окуучулардын өз алдынча же топтук ишин талап кылган натыйжаларга багытталган когнитивдик (таанып – билүүчүлүк), аффективдик (эмоционалдык – баалуулук) жана жүрүм – турмуш ишмердигин уюштурууну камсыз кылуучу педагогикалык технология” деп аныктама берилген. [7,66]

Демек, **окуу проектиси** – окуучунун окуу проектисин ишке ашырууда өз алдынча ишмердүүлүгүн уюштуруу үчүн өзүнө проблемалык мамилени, изилдөөчүлүк, өзүнүн ишмердүүлүгүнүн натыйжасын көрсөтө алуу, билгендерин ой жүгүртүп жыйынтыктай билүү ыкмаларын камтыган *инсанга багытталган технология* деп эсептелинет.

Бул технология педагогикада мурдатан эле белгилүү болгон, билимди өнүгүү үчүн практикалык жактан колдоно билүү маанилүү экендигин баса белгилеген (*Джон Дьюи, Уильям Килпатрик*) психолог, педагогдор болгон. Бирок окутуунун бул ыкмасы 21 - кылымдын индустриалдык коомунда өндүрүштү башкаруудагы алдын ала божомолдой билүү, пландоо жана алардын ишке ашыруу процессин ийкемдүү башкара билүү сыяктуу адамдык сапаттар актуалдуу болгондо гана алдыңкы орунга чыкты. Жасоо, жаратуу жана долборлоо аркылуу үйрөнүү швейцариялык психолог **Жан Пиаженин (1896 - 1980)** баланын когнитивдик жактан өнүгүү теорияларына [8,9] туура келет. Ал мурдатан түзүлгөн даяр окуу куралдары менен, түшүнүктөрдүн жардамы менен сабак бербестен, аларды кыймыл – аракетке негизделген үйрөнүүчү чөйрө менен

камсыз кылуу жакшыраак экендигин мугалимдерге эскерткен. ”Пиаженин конструктивизми – бул адамдар тажрыйбасы мурдагы билгендери менен бириктирип, жаңы билимди активдүү курашын көрсөткөн, калыптанган окутуу теориясы. Конструктивизмдик көз карашка ылайык, билим окуучуга жеткирилбейт, бирок анын оюнда куралат деп божомолдонот. Жаңы билим - жаңы тажрыйба же маалыматты адам билген же башынан өткөргөн нерселер менен байланыштырып, жаңы ситуацияларды ойлонуштуруунун натыйжасында пайда болот. Бул терең жана жеке процесс бүт үйрөнүүнүн негизинде жатат” деп белгилешкен жаратмандар кыймылынын жигердүү катышуучулары Сильвия Мартинес жана Гэри Стейжер [10, 57].

Долбоорлоо методуна негизделген окутуу адабият сабагында алган адабий билимин жана билгичтиктерин өз алдынча сынчыл негизде ойлонуп, изденип жана башкалар менен кызматташуу аркылуу азыркы учурдун технологияларына таянып жаңы билимдерге айландыруу, турмушта колдоно билүү жана ишбилгиликке (*компетенцияларга*) машыктыруу болуп саналат. Адабият сабагындагы проект ыкмасы изилдөөчүлүк – чыгармачыл түрүндө практикалык колдонуу багытында болуп, бир нече гуманитардык илимдерди топтоштурууга жана окуучу менен окуучунун, мугалим жана окуучунун кызматташтыгын өнүктүрүүгө жол ачып берет. “Манас” эпосун окутуу процессинде окуучунун оозеки кебин өнүктүрүүнү практикалык нукка буруп, кандайча реалдуу турмушка жакындатып окутабыз? Демек, проекти аркылуу, демекчибиз, аны ишке ашыруу бир нече этаптан турат:

- маселени аныктап алып, анын үстүндө иштей турган топтордогу ишмердүүлүктүн башталышы;
 - ар бир топ үчүн иштин максатын жана мазмунун иштеп чыгуу;
 - проектини ишке ашыруу (*маалымат топтоо, изилдөө иштери*);
 - проектинин жыйынтыгын презентациялоо, көрсөтүү;
- Тема боюнча жуптарда, топтордо жүргүзүлгөн иштердин жыйынтыгы сөзсүз презентацияда көрсөтүлөт. Проектинин ийгиликтүү болушунун дагы бир негизги шарттарынын бири – бул проектинин портфолиосу. Сабаттуу түзүлгөн портфолио :
- топтогу ар бир катышуучунун ишин так уюштурууга ;
 - проектинин ишке ашыруу мезгилиндеги ыңгайлуу жол көрсөткүч болууга ;
 - ар бир катышуучунун жалпы ишке кошкон жекече салымын жана билиминин билгичтиктерге карай өсүшүнүн деңгээлин ;

- кийинки мазмунун жакын проектиде иштөөдө маалымат издөөгө кеткен убакытты үнөмдөөгө негиз болуп берет. Портфолионун курамына төмөнкүлөр кирет:
- проектинин паспорту (*башкы барагы, темасы, максаты, милдеттери, идеясы же гипотезасы, теманын актуалдуулугу, түшүнүктөрдүн сөздүгү*)
- проектинин ишке ашыруунун жана айрым этаптардагы иштердин кеңири пландары;
- иштин жүрүшүндөгү айрым топтордун, алардын мүчөлөрүнүн отчеттору;
- тема боюнча чогулган маалыматтардын топтому;
- изилдөөлөрдүн жыйынтыктары жана талдоолор;

Эпос боюнча долбоордук иш – “Манас Ордо улуттук комплекси” деп аталды.

Долбоордук иш – “Манас” эпосу боюнча бардык илимий – практикалык булактар топтолгон музей- комплекс менен жакындан таанышуу, эпостун каармандары жердеген атактуу Талас жергесин кыдыруу жана нукура кыргыз салттары менен аралашуу сыяктуу реалдуу жана таасирдүү иш – чараларды камтыды. Билим берүүчү төмөнкүдөй максаттарды көздөйт: эпос боюнча алган билимдерин бышыкташат, Кыргызстандын тарыхы жана географиясы, этнографиясы боюнча түшүнүктөрүн тереңдетүү менен окуу ситуациясында пайдалана билүүгө машыгышат. Долбоордук иш билим берүүчү максаттардан сырткары негизги өнүктүрүүчү максаттарды да алдына коёт: чогулган материалдар боюнча талдоо, жалпылоого үйрөтүү менен изилдөөчүлүк билгичтиктери калыптанышына, теориялык билимди турмушта колдоно алуу жана топтордо иштеп, башкалар менен мамиле түзүп кызматташуу, оозеки баарлашуу көндүмдөрүн өнүктүрүү болуп саналат.

Долбоордук иштин жүрүшүндө негизги теманын тегерегинде ар түрдүү маселелердин багыты аныкталып, окуучулардын кызыгууларына, билимине жана жөндөмдөрүнө жараша ар түрдүү топтордун пайда болушуна алып келди. Алардын биринчиси “Манас” Ордо улуттук комплексинин теориялык материалдары кызыктырган - илимпоздор, экинчи топтогулар бул материалдарды медиа мейкиндигинде берилишин иликтеген - журналисттер, ал эми үчүнчү топтогулар бул комплекстин практикалык жактан пайдаланылышы б.а көрүүчүлөрдүн жана чет элдик туристтердин бул комплекске келип – кетүүсү кызыктырган – туристтик тармактын менеджерлери болушту. Улуттук комплекске экскурсия жасоо алдында окуучулар өз тармактары боюнча материал чогултуп, ошол тармактын кесипкөйлөрү менен жолугушуу, баарлашуу жүрдү. Талас жергесиндеги атактуу комплексте ар бир топ өз багыты боюнча кызыктуу материалдарды топтошту, видеолорду тартып, интервью алышты. Комплекстин жайгашкан жерин картага түшүрүштү. Окуучулардын проекти менен иштеп жаткан топтордогу кызматташуунун негизги принциптерин аныктап алып, иштин аягына чейин жетекчиликке алуу - ийгиликтүү иштешүүнүн негизги шарты болуп саналат. Алар :

- топ ичиндеги ийгиликке болгон ишеним жана жакшы маанай;
- топтун ар бир мүчөсүнүн иштин жакшы жыйынтыгы үчүн жоопкерчилиги;
- максатка жетүү үчүн ар бир окуучуга бирдей мүмкүнчүлүк болушу;

Топтогу катышуучулардын кызматташуу принциптерин аныктап, аны жетекчиликке алуу менен бирге, ишти туура бөлүштүрүп, ар бир иштин аткара ала турган окуучуга бөлүштүргөн координатор болушу да шарт. Анткени проектинин мазмуну боюнча туура, максаттуу иш алып баруу, ресурстарды табуу, иштин жыйынтыгын системалуу ачып берүү маселесине ар бир эле окуучу жооптуу боло албайт. Мындай кылдат уюштуруу ишин, эксперт катары өз оюн билдирип, жетектеп турган мугалим убагында кеңеш берип туруусу да зарыл.

Кайтып келгенден кийин долбоордун катышуучу топтору эми жыйнаган баалуу материалдарын талдап, ирети менен таасирдүү алып чыгууга даярдана башташты. Алар өз ара баарлашуу, талашып - тартышуу, бир чечимге келүү, өз оюн жактап факты менен, негиздүү сүйлөө сыяктуу оозеки кептин бардык этаптарын бышыкташты. Жыйынтыктоочу презентацияга чыккан топтор Улуттук Манас Ордо комплексинде топтолгон илимий материалдардын баалуулугун, ал жайда жайгашкан имараттардын жана тарыхый эстеликтердин маанисин жана туристтерди тартуучу факторлорду айрыкча белгилешти. Комплекстен тартылган видео материалдар, сюжеттер жана интервьюлар презентациянын мазмунун жана таасирин тереңдетип турду. Проектилик иш мугалим тарабынан мазмунуна (35%), уюштурулушуна (15%), оозеки, жазуу тилинин тууралыгына, тактыгына, көркөмдүүлүнө (15%), иштин жасалгасына (15%), шилтемелерди объективдүү, так берилгени (15%) жана автордукту (5%) адилет баалап (*К.Мелони, Р.Корио боюнча баалоо системасы*) жыйынтык чыгарылды.

Эпос боюнча өткөрүлгөн мындай интерактивдүү технологиялардын тугуму, долбоордук иш окуучулардын рефлексивдик, изилдөөчүлүк, топто башкалар менен кызматташта билүү жана процессти жетектөөчүлүк көндүмдөрүн калыптандырат. Ошону менен бирге эң негизгиси оозеки кеп ишмердүүлүгүнүн негизги шарты болгон коммуникативдик (*баарлашуу менен суроо берүү, талашып тартышуу маданияты, өз көз карашын негиздеп коргой билүү, башкалар менен келишимге келүү, алардын оюн билүү*) көндүмдөрүн өнүктүрөт. Мындай иштерди ийгиликтүү жүргүзүү менен окуучуларда азыркы учурда абдан зарыл болгон өз эмгегинин жыйынтыгын эл алдында көрсөтө билүү же монологдук кепти мыкты өздөштүрүү, эл алдында өзүн ишенимдүү кармай билүү, вербалдык кыймылдарды жана эмоцияларын башкара билүү, башкалардын суроолоруна негиздүү, тез жооп кайтаруу сыяктуу зарыл, практикалык көндүмдөрү калыптана тургандыгын белгилейбиз.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Байгазиев С. "Манас" эпосун интерактивдүү окутуу. -Б., 2000
2. Чыманов Ж.А. Кыргыз тили: Окутуу методдору. -Б.: 2000.
3. Муратов А., Байсабаев Б. Адабиятты жаңыча окутуу: методдор, каражаттар жана иштелмелер. -Б.: Айат, 2010
4. Саалаев О. Окутуунун интерактивдүү усулдары. -Б.: 2007
5. Б.Оторбаев. Кыргыз адабиятын интерактивдүү окутуу. -Б., 2011. 96б
6. Абдиева К.А. Манас таануу. -Б.: "Принт Экспресс", 2018. 76б
7. Кыргыз Республикасынын окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн жалпы билим берүү уюмдарынын 5-11-класстары үчүн "Кыргыз жана дүйнө адабияты" боюнча предметтик стандарты – Бишкек, 2022, 66б. Түз. Байгазиев С.О, Муратов А.Ж ж.б.
8. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. -М.: 1969. 659стр.
9. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка. - М.: АСТ. 2020.
10. Сильвия Мартинес, Гэри Стейжер. Жаратман болууга үйрөт: Класста жасоо, жаратуу, долбоорлоо. Которгон Б. Абдиева. -Б., "Кворум Групп" КФ, 2020. 57 -бет.